

ALOYZAS KAŽDAILIS

SMAGIOS SUNKIOS D I E N O S

*Lietuvos jūrų muziejaus sukūrimo istorija,
autoriaus surašyta laiškais
iš praeities į dabartį ir atbulai*

UDK 888.2-94
Ka697

Leidėjas

Lietuvos jūrų muziejus

Nuotraukos iš Lietuvos jūrų muziejaus archyvo
Viršelyje – Vytauto Karaciejaus nuotrauka

ISBN 978-9955-9714-3-6

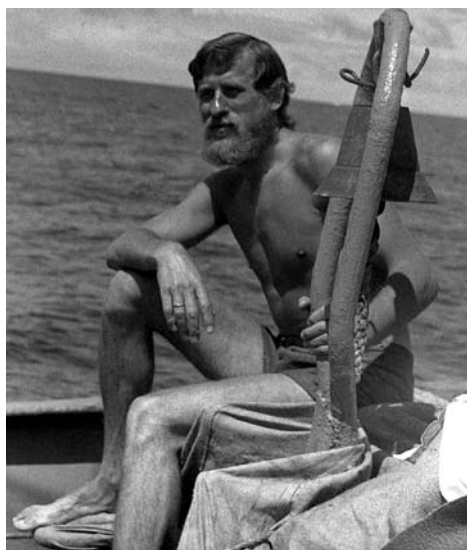
© Aloyzas Každailis
© Lietuvos jūrų muziejus

Aloyzas Šitas
Mielam. Skaitytojui

Klaipėda, 2004-ųjų rugsėjo 21 d.

Mielas skaitytojau!

Taip jau atsitiko, kad ši savo kūrinį pradėdau Lietuvai atmintiną dieną. Laimė, atmintiną ne dėl skaudžių įvykių ar katastrofų, kurios ilgam įsirėžia į žmonių atmintį, o tik kaip neįprastą mūsų kraštui gamtos reiškinį – žemės sudrebėjimą. Nenoriu jo vadinti žemės drebėjimu, nes po tokio pasakymo reikėtų vardinti žmonių aukas ir sugriovimus, o Lietuvoje tą dieną, ačiū Dievui, žemelė tik sudrebėjo, tarsi būtų per miegus nugulėjusi kurį sąnarį ir, neatsibudama lengvai jį pakrutino, kad nenutirtų. Taip lengvai, jog aš su savo kėde atriedėjau nuo rašomojo stalo į kambario vidurį ir niekaip nesupratau, koks nelabasis mane ten atnešė.

Aloyzas Anas

Aloyzas Šitas

Aš ne iš tų rašytojų, kurie savo kūryba užsimoja sudrebinti pasaulį. Aš tenoriu, liaudiškai sakant, prieš palikdamas šią ašarų pakalnę, prisiminti laimingiausius savo gyvenimo metus ir išpūdingiausius atsitikimus, įvykius, nuotykius, atradimus, paklydimus ir šiaip smagius pakvailiojimus. Labai norėčiau, kad tie prisiminimai nuskaidrintų ne tik mano rudeniškas dienas, kiek jų beliko, bet ir tau, mielas mano skaitytojau, jeigu toks atsirastum, suteiktų dvasios stiprybės eiti kasdienybės keliu, kol pasieksi reikšmingą savo gyvenimo sankryžą ir pasuksi tau skirtą kryptimi.

Savąją gyvenimo sankryžą priėjau prieš gerus trisdešimt metų. Tai buvo taip seniai, kad nustebau iki šiol gyvas esąs ir išsigandau, ar mano, dinosauro, gal pleziosauro, o gal skraiduolio pterodaktilio, pergyvenimai ką besudomins. Štai tokią dvasios silpnumo, dvejonių, dvesionių ir kitokių klejonių bei kvailionių valandėlę nusprendžiau nevaržyti savęs tvarkingo pasakojimo, it kokios metinės darbo ataskaitos Kultūros ministerijai, rėmais ir tariau sau: tegu natūraliai atgyja kadaise patirti išpūdžiai, tegu jie įsisiūbuoja, išibanguoja ir kaip anuomet tegu liejasi per dvasios indo kraštus – bus mažiau tvarkos ir sekos, užtat natūraliau ir tikriau.

Štai, pažaidžiau dvasios silpnumo žodžiais it, Hermano Hesės stiklo karoliukais, ir lengviau ant dūšios pasidarė. Sprangūs žodžiai glotnaus stiklo blizgesio įgavo.

Tada ir nusprendžiau, jog daugiausia kūrybinės laisvės man suteiks pasakojimas laiškais, adresuotais pirmiausia pačiam sau, kad atgaivinčiau savo pridvėsusią atmintį, o paskui skirtas ir tau, mielas skaitytojau, kad pasiūmtum iš mano atminties tai, kas tau pasirodys reikalinga. Prašau, geram žmogui negaila.

Nesu epistolinio žanro, berods, taip vadinasi laiškų forma parašyti literatūros kūriniai, gerbėjas, tačiau, išivaizduoju, ta proga būtų visai smagu atgaivinti folklorinį, tai yra liaudiškąjį animalistinį arba gyvūnų paštą: andai sodiečiai berneliai ir mergelės meilės dainose siuntinėjo vienas kitam laiškanešius balandėlius karvelėlius ir dar sakalėlius, o mes, vandenu žmonės iš Jūrų muziejaus, tam reikalui pasitelktume karšius, karpjus ir karosus. Ne, tinginiai karosai netiktų, dar užmigtu pakeliui į dumblą iširausę. Tegu toliau tūno Seime. Užtat plokšti kaip blynai karšiai ar karpiai – stačiai sutverti laiškams rašyti. Tikri plau-

kiojantys atvirlaiškiai. Sau nardo po akvariumo istorijos vandenį, pelekais vėsuoja, žiaunomis dvasuoja, žiopčioja, o pasakyt nieko negali, ir tai labai gerai – nieko nuo savęs neprisidės, ką ant žvynuotų šonų užrašysi, tą ir pristatys adresatui.

Žodžiu, turėtume naujovišką vandens paštą. Kodėl ne? Jei yra oro, tai gali būti ir vandens paštas. Juo labiau, kad garantuojamas visiškas susirašinėjimo slaptumas – iki šiol jokie agentai dar neperkando žvynraščio rašmenų. Tai bent sugalvojau!

Dabar kalbėsiu rimtai. Pamėginsiu tau, mielas skaitytojau, suprantama kalba ir raštija paaiškinti, kodėl pasakojimui apie Lietuvos jūrų muziejaus kūrimą pasirinkau nuo Žano Žako Ruso ir Johano Volfgango Gėtės laikų primirštą epistolinį žanrą, o laiškų siuntėju ir gavėju – save patį dvejuose asmenyse. Tūlam rimtuoliui tai gali pasirodyti kvaila. Gi iš tiesų priežastis yra labai paprasta: man iki gyvo kaulo įgriso aprašinėti vis tą patį – kaip mes, Jūrų muziejaus kūrėjai, stengėmės, kokius sunkumus įveikėme, kokius Kryžiaus kelius praėjome, regis, visus bendražygius paminėjai ir pagyrei, o kai perskaitai, ką parašęs, tai nė vieno gyvo žmogaus nerandi, vieni socialistinio darbo didvyriai. Tipu, šachtioras Stachanovas. Tai ir pamaniau – kur kitur aš rasiu tą „gyvą žmogų“, jei ne savo ūsuotoje panosėje, ką aš geriausiai pažįstu, jei ne patį save?!

Kitaip sakant, aš noriu mintimis ir jausmais dar kartą pereiti vingiuotą, akmenuotą, dulkėtą, velnių priperėtą ir nutupėtą, kai kada slidų ir tarpais klampų kelią, kuris atvedė mane į mano gyvenimo bažnyčią. Prisimenu, vieno puikaus gruzinų filmo herojus sakė: kam reikalingas kelias, jei jis neveda į bažnyčią?! Taigi, man pasisekė – drauge su bendražygiais aš atėjau į šiandienos Jūrų muziejų, į savo bažnyčią, kurlink mane vedė, stūmė ir traukė tikėjimas, jog darau tai, kas reikalinga. Tiesą sakant, šitoks tikėjimas yra baisus dalykas – pats jį sukuri savo dvasios pastiprinimui, o jis patyliukais ją užvaldo ir tada ima prievartauti tavo kūną. Vos tik pristoji, jis tau botagu per pakinkius, per pakinkius... Ir nebandyk jam atgal kaimiškai basliu užvelėt – ne jo, bet tavo galvoj guzas išdygs.

Ta proga prisiminiau mamos anekdotą, kaip žydukas vežikas gyre-si primušęs berną Joną. Žydukas jomarke didžiuojasi: „Tai primušiau Joną! Aš jam botagėliu per blauzdas šmaukštu pašmaukštu, šmaukštu

pašmaukštu, o jis man kada nekada basliu per galvą bumbt! bumbt!“.
Su tikėjimu taip nepasimuši...

*Užtat pats su savim dažnai pliekiesi net sukaitęs. Ir tai jokia keis-
 tenybė, nes mes visi esame bent jau dvilyčiai – geri ir nelabai, drąsūs
 ir nelabai... Jei ne gyvenime, tai savo mintyse tokie būname. Todėl tvir-
 tinu: pabendrauti su savim yra sveika ir dėl to nereikia pasitarti nei su
 gydytoju, nei su vaistininku.*

*O jei tu, žmogau, esi pagyvenęs ir gyvenimo pamėtytas pavėtytas,
 nesi pavėpęs, tai po savo kepure atrasi ir daugiau įnamių ir nemėgink
 jų iš ten iškraustyti, nes jie susiriesdami tvirtins esą teisėti kepurės
 savininkai, tai tu esąs išūlus priklydėlis ir saviniesi jų triūsu pelnytą
 garbingą kepurę. Ir juo greičiau tu suprasi aiškų kaip diena dalyką, tuo
 geriau: jūs visi esate vieno ir to paties margo gyvenimo žmonės, tegu
 skirtingi, gal net nepanašūs, gal pykstatės ir baratės dėl kažkokių senų
 nesutarimų, bet, nori nenori, privalote sutilpti po senąja, kad ir nudėvė-
 ta, kepure, nes kitos nėra ir nebus, o jeigu susikibsite kaip reikiant, tai
 kepurėlė bus drykst! į gabalus ir po visam. Ar šito mes norime?!*

*Man pasisekė – kol kas mes dviese vienam asmenyje tūnome po ke-
 pure. Gyvename kas sau, judame krutame kiekvienas savo veiklos erd-
 vėje, todėl kur susitikę, susidūrę, prasilenkiame vienas kito nepajutę,
 nepalabinę, štai todėl ir kepurės dar nesuplėšėm. Savo ir kitų aiškumo
 dėlei šalia mūsų bendro vardo užsirašėme skirtingas pavardes: aš pra-
 eityje esu Aloyzas Anas, aš dabartyje esu Aloyzas Šitas. Įsidėmėkime
 tai! Aloyzas Anas pasakos apie praeitį, Aloyzas Šitas klausysis ir retsy-
 kiais iš savo virtualios virtuvės bandys ką protingo paporinti.*

*Labai protingai pasielgėme išsiskyre. Juk mes tokie skirtingi, kad
 vis vien vienas kito nesuprastume. Ir nenuostabu – mus skiria ne tik
 šimtmečiai ar net tūkstantmečiai (dvidešimtas ir dvidešimt pirmas am-
 žiai, antras ir trečias tūkstantmečiai), bet ir ištisos, mokslingai kalbant,
 visuomeninės epochos, socialinės bei ekonominės sanklodos. Kad ge-
 riaiau, mielas skaitytojau, suvoktum, ką noriu pasakyti, vaizdžiai papa-
 sakosiu, kas su mumis per tą laiką atsitiko: vos motinos Europos pagim-
 dyti, silpnučiai, dar lino plaukų galvelės dorai nenulaikydami, buvome
 Eurazijos išdėlių išplėsti iš jos glėbio, valstybės vystyklai su motinos iš-
 siuvinėtu kūdikio vardu ir krikštatėvių padovanotomis būsimos laimės
 spalvomis buvo su kraujais nudraskyti nuo neišnešio to mūsų tautos kū-*

nelio, kad niekas niekada jo neatpažintų ir tikroju vardu nepavadintų, nepašauktų; valdiškame, šaltame ir alkaname Eurazijos vaiknamyje buvome šeriami dirbtiniu, greitosiomis sumakaluotu marksizmo-leninizmo jovalu, ten persirgome stalininį marą, kolchozų šiltinę, kukurūzų šizofreniją, brežnevinį vidurių užkietėjimą, tačiau išsaugojome miglotą motinos Europos prisiminimą – gal jos kvapą, gal balso tembrą – ir, kai netikėtai ištrūkome iš nepilnamečių kolonijos, iškart ištiesėme į ją rachitiškai kreivas savo rankas; gimtoji motina Europa mūsų nebeatpažino, pareikalavo surasti vaiknamio archyvuose andai nuplėšytų valstybės vystyklų skutų, kaip priklausymo šeimai įrodymų, ir tik po to vėl priglaudė mus prie krūtinės, surado ir mums plyšelį tarp penkiolikos vyresnėlių. Motina Europa mus pasitiko išgražėjusi, išsigydžiusi, išmasažavusi karo randus, sveikai įrudusi Kanarų soliariume, išmokusi grakščių tolerancijos manierų ir madingos tarties per nosį su a-a-a pamykimais ir visai kitaip išsiemancipavusi, todėl mes nebeatpažįstame jos kvapo ir balso tembro, bet dar labiau mums kliudo bendrauti mūsų pačių iš Eurazijos vaiknamio atsineštos pilkos gyvenimo ir elgesio taisyklės, kaip antai, „Rasporiadok dnia“, „Opis imušcestva komnaty“, „Obiazannosti dnevalnogo po baraku“; mes vis dar pasigendame komandų: Podjom! Otboj! Na mieste šagom marš! Raz-dua, raz-dua!, todėl lengvai patikime, kai buvusieji prižiūrėtojai mums šnibžda, jog Europos šeima – visai ne šeima, kaip virš durų užrašyta, o irgi vaiknamis, tik gražesniame ir sotesniame barake. Štai kodėl mudu nūnai stypsoms apžergę Rubikono upę, nei pirmyn, nei atgal, pasidalinę į Aloyzą Aną ir Aloyzą Šitą, kurie tarpusavyje nesusieina ir nesusikalba. Visai kaip toje lietuviškoje mįslėje apie dvi sesutes, kur per kalnelį nesusieina.

Tikiuosi, pasakojimas laiškais leis mums abiem šokinėti per įpročių ir mąstymo užtvaras iš praeities į dabartį ir atbulai. Ta proga įsivaizduoju save raiteliu arba žirgu, šuoliuojančiu per kliūtis hipodrome, o dar geriau ir tuo, ir anuo, tai yra – kentauru, nes jis, teisėjams išsižiojus iš nuostabos, galėtų nepaisyti kliūčių įveikimo tvarkos. Gi įsikinkęs į nuoseklų pasakojimą, tapčiau istorijos kuinu, chronologijos apynasriu pažabotu.

Pabaigoje noriu užsigardžiuoti žodeliu iš būsimąjo rašinio pavadinimo, žodeliu „atbulai“. Jis man skamba žaismingai ir smagiai. Gal dėl to, kad puošia patį pirmąjį kažkada ankstyvoje vaikystėje nuklausytą

liaudišką kalambūrą, kurį tą dieną ilgai, su pasigardžiovimu kartočiau bėgiodamas po Palonų kiemą: „Buvo dėdė ir dėdienė, jie gyveno neblogoi./ Dėdė mėgo kiaušiniene, o dėdienė – atbulai“. Iki šiol nesuprantu, kas galėtų būti „kiaušiniene atbulai“.

Tuo smagiu posmu ir norėčiau užbaigti šį įvadinį ar bandomąjį karšio atvirlaiškį tau, mielas skaitytojai. Tik, manau, turėčiau tave persergeti, jog skaitydamas kitus, jau mudvieju, Aloyzu, vienas kitam rašytus laiškus, ne kartą užtikis mus nuogut nuogutėlius. Tiesa, ne tiesiogine to žodžio prasme. Turiu galvoje nuogą asmeniškumą, kurio sunku išvengti, kai rašai savo antrininkui, kitaip sakant, pats sau, nes jeigu net tada meluosi ar gudrausi, tai būsi suvis pagedęs. O ir šiaip sąžiningas rašytojas prieš skaitytoją neretai atsiduria nuogas. Gal jam atleistina – juk ne karalius?...

Dabar sakau: lik sveikas, mielas skaitytojai, viliuosi sutikti tave kituose puslapiuose.

Su pagarba – Tavo Aloyzas Šitas

Aloyzas Anas
Mielam. Skaitytojui

2004-ųjų rugsėjo 24 d.

Mielas skaitytojau!

Rašau tau iš man šventos vietos, iš mano kelio į gyvenimo bažnyčią pradžios. Pačios pradžių pradžios. Iškart pasakysiu, kur aš esu – kurioje vietoje ir kuriame laike. Tai Klaipėdos miesto centras, svarbiausioji Herkaus Manto gatvė, o joje, antai, stūkso neišvaizdus dviaukštis namelis, pažymėtas 14-uoju numeriu. Jis, siauras ir aukštas, priedo dar ir kreivas, lipte prilipęs prie gretimo, daug stambesnio pastato, man primena ne pagal metus ištįsusi, kompleksuotą paauglį berniokėlį, ieškantį prie ko prisišlieti.

Dabar belieka prisipažinti, į kurį laiką noriu tave perkelti. Tai bus anie, sovietiniai laikai, septyniiasdešimtieji praeito šimtmečio metai. Dieve, kaip baisiai skamba: praėjusio šimtmečio metai!.. Ar aš dar gyvas, ar jau vaiduoklis? U-hū-ū-ū!

Devynieriusmetus nuo 1970-ųjų rugsėjo varsčiau to namelio duris, pergyvenusias karą, krašto ir miesto istorijos vingius, kažin kelis šeiminkus bei įnamius. Iškart turiu pasakyti: tai ne šiaip bedvasės durys, kokių visur pilna, o durys su istorija, kurią jau pačią pirmąją pažinties su nameliu dieną man atskleidė maža metalinė lentelė su įspaustu užrašu „Briefer“ ir plyšiu laiškamams pro duris įmesti. Pašto dėžutės vidinėje durų pusėje, į kurią

Vaidžiai pasakius, ši „skruzdė“ po aštuonerių metų Koggalyje pagimdė „dramblių“

namelio jaunystėje įkrisdavo laišakai ir „Memeler Dampfboot“ laikraščiai, nebebuvo. Gal ją, dailią, varinę ir dar su dangteliu, kaip karo trofėjų, į tolimą Rytų šalį nusinešė koks neišrankus, bekojis, berankis, besmegenis ir bedvasis nugalėtojas, o gal pokario įnamiams pasirodė patogiau savo proletarišką „Pavdą“ pasiimti nuo grindų? Ypač, kai pareini su bulviu, pagal pokario maisto korteles, „sietka“ vienoje rankoje ir Svietka kitoje. O štai lentelę su užrašu nulupti patingėjo. Užtepė rudais dažais, kad „Briefe“ nebadytų akių, ir gerai, „sojdiot!“.

Geras tas rusiškas žodis, ar ne? Įsiminiau jį prieš daugelį metų Tilžėje, kai mušiau koją kariškoje artileristų tarnyboje. Vos ne kas žingsnį jis badė akis. Bet labiausiai artilerijos parke, priešais haubicų pašiūres, kur pavasariop saulėje tviskėdavo puikaus juodo granito takas, ant kurio mes, atėję lytiškai ir politiškai pasantykiauti su patrankomis, („našų žo-ony – puški zariažo-ony!“) išrikiuodavom savo kerzinius batus. „Ravniais! Smirno! Volno!“ – ir skaitai sau po kojų: „Hier ruht in Gottes Frieden...“. Galvą guldaui, mūsų baterijos politrukas būtų mielai apvertęs vokiškus kapų paminklinius akmenis užrašais į žemę, tiek suopračio jis dar turėjo, bet kad antroji granito plokštės pusė nelygi ir neblizganti, „niemcai“ nenupoliravo, todėl patys kalti, todėl – „sojdiot!“. Ir kareiviškoje valgykloje paminkliniai stalai mėšai pjaustyti „sojdiot!“, ir žuviai darinėti „sojdiot!“. Svarbu, kad būtų pagal „ustavą“.

Na va, prakalbau apie maistą. Turbūt todėl, kad esu alkanas, laukiu išsvajotųjų bulvinių blynų su grybų padažu ir ant servetėlės, ruplėtos, visai kaip karšio žvynuotas šonas, rašinėju šias padrikas mintis. O jos sukasi apie kūno ir dvasios peną.

Tikrai nebūčiau patikėjęs, jei mūsų muziejinio namelio H. Manto 14 laikais kas būtų išpranašavęs, jog kino teatre „Vaiva“, tame gremėzdiskame sovietų masinės kultūros bastione, bus kepami bulviniai blynai. Kliesdėsiu būčiau palaikęs. Nors, kai pagalvoji, tai ne toks jau esmingas tas pasikeitimas – vietoje idėjinių blynų kepami bulviniai. Tik bulviniai yra ženkliai (dabar liepiama taip sakyti) geriau.

Taiigi, sėdžiu kaimiška užėiga paverstame kino teatre ir pro buvusią vitriną, iš kurios Dzeuso pačios Heros Jautakės akimis ir krūtimis it Biskajos įlankos bangos tarybinius žvejus, traukiančius į greta buvusią automatinę girdyklą praskiestu alum ir šleikščiu „rašalu“, t.y. vynu „Rošu de mase“, kadaise svaigino puikioji Sofija Loren, žiūriu į mielą